

Kasvatuksen historian ja filosofian kaunis ystävyys?

**Elina Hakoniemi, Anja Heikkinen, Hanna-Maija Huhtala,
Eenariina Hämäläinen, Aleksi Paavolainen & Hannu Simola**

Artikkeli dokumentoi Kasvatuksen historian ja filosofian kesäpäivillä 2023 käydyin paneelikeskustelun puheenvuoroja. Ne kommentoivat niin kasvatuksen historian ja filosofian tutkimuksen ja opetuksen tilan kuin niiden keskinäisen suhteen muutosta sekä muutoksen syitä. Keskustelijat pohtivat historiallisen ja filosofisen lähestymistavan merkitystä kasvatuksen tieteellisessä tutkimuksessa ja opetuksessa, mutta kysyvät myös perusteita niiden yhteenlittymiselle kasvatuksen historian ja filosofian tutkimusverkostoksi.

Kesäpäivillä keskusteltiin

Kirjoituksemme pohjautuu Kasvatuksen historian ja filosofian verkoston vuoden 2023 kesäpäivillä järjestettyyn paneelikeskusteluun, jossa kysyttiin, onko kasvatuksen historian ja filosofian kaunis ystävyys rapautunut ja mistä se johtuu. Tampereen yliopiston kasvatustieteiden emeritaprofessorin Anja Heikkisen johdatteluun keskusteluun osallistui Helsingin yliopiston poliittisen historian väitöskirjatutkija Elina Hakoniemi, Oulun yliopiston kasvatustieteiden postdoc-tutkija ja *Kasvatus ja Aika* -lehden päätoimittaja Hanna-Maija Huhtala, Tampereen yliopiston kasvatustieteiden väitöskirjatutkija, lukion historian ja filosofian lehtori Eenariina Hämäläinen, Helsingin yliopiston sukupuolentutkimuksen väitöskirjatutkija Aleksi Paavilainen ja Helsingin yliopiston koulutussosiologian ja -politiikan emeritusprofessori Hannu Simola. Jatkossa yksilöimme keskustelijoiden puheenvuorot käyttämällä etunimiä.

Kasvatuksen historian tutkimusverkosto käynnistyi kasvatustieteilijöiden ja historiantutkijoiden sekä heidän taustaseurojensa aloitteesta vuonna 2005 (Heikkinen, 2005). Verkostossa oli alkuvuosina mukana kasvatustieteilijöiden lisäksi monenlaisia historian tutkijoita. 2010-luvulla keskusteluyhteys kasvatuksen filosofiaan vahvistui ja vuodesta 2014 verkoston nimi muuttui Kasvatuksen historian ja filosofian verkostoksi (KaHiFi). Sitten historiallinen lähestymistapa alkoi harvinaistua, mikä näkyy myös verkoston perustaman, myöhemmin Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran julkaiseman *Kasvatus ja Aika* -lehden muuttuvassa profiilissa. Paneelikeskustelun ajankohtaisena kysymyksenä oli

se, onko kasvatuksen historialla ja filosofialla mitään yhteistä ja tarvitsevatko ne enää toisiaan.

Miten kasvatuksen historialla ja filosofialla menee ja miltä niiden suhde näyttää?

Kasvatuksen historiaa ja filosofiaa tutkitaan ja opetetaan sekä kasvatustieteissä että historia- ja filosofiatieteissä, joten niiden tilaa ja suhdetta voi kysyä niin tieteenalojen sisäisesti kuin välisesti. Tässä keskustelussa lähtökohtana ovat lähinnä kasvatuksen historian ja filosofian tutkimuksen ja opetuksen asema ja merkitys kasvatustieteissä ja yhteys historia- ja filosofiatieteisiin. Miksi meillä on kasvatuksen historian ja filosofian tutkimusverkosto? Ja mihin ja miksi kasvatustieteissä – tutkimuksessa, opetuksessa – tarvitaan kasvatuksen historiaa ja filosofiaa?

Anja: Tekemäni pikainen suomalaisten yliopistojen kasvatuksen historian ja filosofian opetustarjonnan vertailu KaHiFi-verkoston vuonna 2011 tekemään kartoitukseen osoittaa yliopistojen välisiä määrällisiä ja sisällöllisiä eroja, mutta varsinkin kasvatuksen historian lähes kadonnutta tarjontaa. Helsingin yliopistoa lukuun ottamatta filosofisia opintojaksoja on silti ainakin perusopinnoissa sekä pakollisina tai valinnaisina aine- ja syventävissä opinnoissa. Perusopinnojen johdantokurssien nimikkeet muistuttavat siitä, että kasvatuksen historiaa ja filosofiaa on perinteisesti pidetty toisiinsa kytkeytyvinä, kasvatustieteitä integroivina ja niiden tiedeperustaa rakentavina tiedonaloina. Emme silti tiedä paljoa siitä, miten etäällä ne ovat olleet historia- ja filosofiatieteistä tai lähempänä vaikkapa yhteiskunta- ja psykologiatieteitä. Ilmeistä kuitenkin on, että tietyn aihepiirin ja lähestymistavan katoaminen tutkinto-ohjelmista johtaa varsin pian niiden katoamiseen myös tutkimuksesta.

Elina: Paneelimme sai minut vakuuttumaan siitä, että kasvatuksen ja koulutuksen piirissä liikkuvan historian tutkimuksen tila on suorastaan hälyttävä. Historiallinen tutkimus vaikuttaa olevan jäämässä vahvasti marginaaliin kasvatustieteen puolella. Lisäksi meitä kasvatuksen ja koulutuksen aiheiden parissa työskenteleviä historian tutkijoita ei ole montaa – ja vielä harvemmalle kasvatusta ja koulutusta ovat pääasiallisia tutkimusaiheita. Aiemmin tilanne on ollut toinen, mutta uusi sukupolvi näyttäisi jäävän kasvamatta. Kokemukseni oli jo ennen paneelia, että historian tutkijana sitä kokee harvoin olevansa niin marginaalissa, kuin osallistuessaan kasvatustieteelliseen keskusteluun. Esimerkiksi kasvatuksen historian ja filosofian kesäpäivillä suoraan historiaa käsitteleviä keynote-luentoja ei tänä vuonna ollut ja esitelmissäkin historia-aiheiset paperit olivat selkeä vähemmistö. Tämä on usein toistuva tarina. Esimerkiksi kasvatustieteen päivillä ei ole ollut viime vuosina lainkaan historian teemaryhmää. Ennen paneelia en kuitenkaan ollut täysin ymmärtänyt tilanteen laajuutta. Historiantutkimuksen arvo kasvatustieteen piirissä tulee palauttaa!

Hanna-Maija: *Kasvatus & Aika* -lehden toimituksessa näkyy historia-aiheisten kirjoitusten tarjonnan väheneminen: ohjaako nykyinen julkaisupolitiikka ja yliopistojen rahoituskriteerit keskittymään muihin, etenkin kansainvälisiin foorumeihin? Edelliseen liittyen, *Kasvatus & Ajan* keskeinen agenda on edesauttaa nuoria tutkijoita, sekä tukea suomen kielen asemaa tieteen kielenä, ja meille lähetetäänkin runsaasti väitöskirjatutkijoiden ensimmäisiä artikkeleita. Kasvatustieteiden tapaan kasvatustieteissä on tapana tehdä artikkeliväitöskirjoja, kun taas kasvatustieteissä ymmärtääkseni kirjoitetaan pääsääntöisesti edelleen monografioita. Eräs kasvatustieteiden ja -historian yhdistävä tekijä on ollut se, että molempien rooli kasvatustieteessä on ollut melko marginaalinen. Viime aikoina kasvatustieteiden suosio on vahvistunut niin oman kokemukseni kuin *Kasvatus & Ajan* tilastojen perusteella. Kuten päätoimittaja-kollegani Henri Pettersson arveli, yksi syy lienee se, että kasvatustieteiden

sofit ovat innostuneet ihmiskuntaa laajemmin koskettavista kehityskuluista, kuten esimerkiksi ilmastonmuutoksesta ja demokratian tilasta.

Elina: Toisaalta myös historian tutkimuksessa ajankohtaisiin aiheisiin tarttuminen historiantutkimuksen keinoin on hyvin keskeisessä osassa. Esimerkiksi demokratia, yhteiskunnallinen polarisaatio ja globaalit haasteet, kuten ilmastonmuutos, ovat historian tutkimuksen keskeistä ydintä. Kuitenkin jostain syystä historian tutkijoiden näkökulmissa painottuvat muut politiikan alueet, ei koulutus.

Eenariina: Lukion historian ja filosofian opettajana pohdin näiden tietealojen yhteyksien ja erityisluonteiden hahmottumista sekä sitä, miten historian- ja filosofiantutkimuksen suhde kasvatustieteeseen näyttäytyy lukio-opiskelijoille. Ilmiöoppimisen myötä tietealojen välisiä raja-aitoja on pyritty yleissivistävässä koulussa murtamaan, mutta toisaalta saatetaan olla, että oppiaineiden tietealamäärittely nousee keskiöön nimenomaan monen oppiaineen yhteiskursseilla, kun taas perusmoduulien opetuksessa se helposti liukenee ja on itsestäänselvyys. Oma kokemukseni on, että lukiolaisen odotushorisontissa kasvatustiede kytkeytyy ennen kaikkea psykologiaan. Lukioperspektiivistä katsottuna kasvatustiede ei juuri näyttäytyä historia- tai historiallistavana tieteenä, vaikka joitain mahdollisuuksia tämältyyppisen näkökulman luomiseen erityisesti Suomen historian moduulit antavatkin. Sen sijaan kasvatuksen kytköksiä filosofiaan pohditaan erityisesti etiikan ja yhteiskuntafilosofian moduuleissa.

Hannu: Onko kasvatuksen historian ja filosofian asema perustunut siihen, että ne ovat tarjonneet vastapainon kasvatustieteiden yleiselle psykologisoitumiselle? Kasvatustieteiden perusopinnoissa on yleisesti johdatus kasvatuksen historiallisiin ja filosofisiin perusteisiin, miksihän? Mutta ei niissä ole juuri historiaa... Katson kysymystä filosofian ja historian liitosta suomalaisessa koulutustutkimuksessa hypoteettisesti sosiologisesta näkökulmasta. Bourdieulaiselle koulutussosiologille filosofian ja historian liitto on perin omituinen ajatus. Bourdieu sanoi jossain, että kaikki sosiologia tieteenä on aina historiallista ja kaikki historia tieteenä on sosiologista. Mutta mikä on filosofian osuus? Suuri, sillä tieteelle elintärkeä näkökulma ja sen perustelu on aina myös filosofinen, erityisesti episteemis-ontologinen tehtävä.

Elina: Kasvatuksen historiaa ja filosofiaa yhdistävät monet tekijät, keskeisenä yhteisenä nimittäjänä on varmasti kasvatuksen ja koulutuksen tarkastelu osana laajempaa yhteiskunnallista ja poliittista viitekehystä. Kesäpäivien aikana käydyissä keskusteluissa käy ilmi, että tietty ulkopuolisuus tai yksinäisyys sekä kasvatustieteen että historian- tai filosofian tutkimuksen piirissä yhdistää niin kasvatuksen historioitsijoita kuin filosofian tutkijoita. Itse koen, että juuri osallistuminen kasvatustieteen keskusteluun olisi meille kasvatuksen ja koulutuksen historiaa tutkiville historian- ja yhteiskuntahistorian laitoksilla työskenteleville tutkijoille ensisijaisen tärkeää, sillä koulutuksen maailmasta emme juurikaan pääse oman alamme foorumeilla vaihtamaan ajatuksia. Sama koskee varmasti myös filosofeja. Myös tätä kautta avautuu polku yhteistyöhön ja sen tarpeellisuuteen.

Hanna-Maija: Ymmärtääkseni kasvatuksen historian ja kasvatustieteen kumppanuus on tarjonnut vastapainoa juuri empiiriselle kasvatustieteelle, joka on vahvasti edustettuna kasvatustieteiden koulutusohjelmissa. Mitä tulee kumppanuuden säilymiseen, se edellyttää luonnollisesti yhteisiä kohtaamispaikkoja, ja tähän tarpeeseen ovat *Kasvatus & Aika* ja kesäpäivät vastanneet. On meistä kasvatustieteilijöistä ja -historioitsijoista kiinni, missä määrin niissä kohdataan.

Miksi kasvatuksen historia ja filosofia ovat etäänntyneet toisistaan?

Kasvatustieteissä kasvatuksen filosofian tutkimus ja opetus näyttää etäänntyneen harvinaiseksi käyneestä kasvatuksen historian tutkimuksesta ja opetuksesta. Johtuuko tämä kasvatuksen filosofian entistä vahvemmassa samaistumisesta filosofiatieteeseen ja onko historian osalta käynyt päinvastoin? Onko kyse kasvatuksen historiallisen tutkimuksen näivettymisestä vai olisiko historiallistava lähestymistapa sulautunutkin alan tutkimuksen ja opetuksen valtavirtaan?

Anja: Alkuvaiheessa KaHiFi-verkostossa käytiin keskustelua kasvatusta ja historiatieteen suhteesta ja siitä, kumpi tuottaa ”oikeampaa” kasvatuksen historian tutkimusta. Filosofian osalta samaa keskustelua ei jostain syystä ole käyty, vaikka yhtä lailla voisi kysyä, tulisiko puhua kasvatustieteestä vai kasvatuksen filosofiasta. Verkoston nimessä on jälkimmäinen – filosofiatieteellinen? – tulkinta, mutta kasvatustieteilijät puhuvat yleisesti kasvatustieteestä. Kysymys ei ole vain hiusten halkomisesta, vaan tieteenalojen suhteista. Reippaasti yksinkertaistaen: anglosaksisessa tiedeperinteessä kasvatuksen tutkimus ja opetus on ”field of study”, jossa sovelletaan niin sanotun foundation disciplines-viitekehyksiä kasvatukseksi ja koulutukseksi tematisoidun ilmiön tarkasteluun, keski- ja pohjoiseurooppalaisessa – varsin pitkälle suomalaisessa – perinteessä kasvatusta tematisoidaan omalakisiksi ilmiöiksi, jonka tutkiminen ja opettaminen edellyttää omaa teoreettista ja käsitteellistä ja ehkä metodologista viitekehystä.

Aleksi: Oppiainerajat ovat aina lopulta veteen piirrettyjä viivoja... Ajattelen asiaa oman koulutustaustani kautta. Taustani on kasvatustieteissä ja sukupuolentutkimuksessa. Näen molemmat alat monitieteisinä mutta samalla itsenäisinä, suhteellisen nuorina tieteenaloina. Esimerkiksi sukupuolentutkimus on oppiaineena vaihtelevasti eri yliopistoissa osa humanistisia- tai yhteiskuntatieteitä. Samaten kasvatustieteellä on vaihtelevasti painottuneita liittoja muihin tieteenaloihin eri yliopistoissa, vaikka painotus psykologiatieteisiin lienee valitsevin. Opiskelin kasvatustieteellisen tutkintoni Jyväskylän yliopistossa, jossa kasvatustieteet ja psykologia muodostavat yhteisen tiedekunnan. Perustutkinto-opiskelijan kokemukseni vuosien takaa on, että opinnot kokonaisuutena olivat varsin monitieteiset, mutta painotus oli kuitenkin ensisijaisesti kasvatettavan yksilön oppimisprosessissa yksilöpsykologisena ja luokkavuorovaikutteisena ilmiönä. Opintojeni aikana pääsin kurkistamaan myös kriittisempiin tutkimusaloihin, kuten yhteiskuntatieteelliseen vammaistutkimukseen ja lapsuudentutkimukseen. Nämä kurkistukset osaltaan innostivat minut jatkamaan opintojani sukupuolentutkimuksessa. Koen vaikeana asemoida itseäni tyhjentävästi mihinkään yhteisen tieteenalaan. Historiallistaminen ja filosofointi ovat jokaisen tieteenalan perustaa, tai pitäisi olla.

Hanna-Maija: Ehkäpä kasvatustieteilijätaustani takia käytän termiä kasvatustieteiden filosofia, jonka ymmärrän alana (lue: filosofiana), joka tutkii kasvatukseen liittyviä kysymyksenasetteluja filosofisin metodein. Väitettä kasvatustieteiden etäänntymisestä emotieteestä en allekirjoita täysin. Osaltaan yhteydestä pitää huolen fyysinen läheisyys, eli se että kasvatustieteiden sijoittuvat Suomessa (ja Euroopassa) pääsääntöisesti kasvatustieteellisiin tiedekuntiin, kun taas historioitsijoiden kohdalla tilanne on toinen.

Eenariina: Perustutkintotaustani on historian tutkimuksessa, josta mielenkiinto on opetustyön ja oppikirjailijuuksien myötä laajentunut historiasta yhä enemmän filosofian puolelle. Näitä yhdistävä näkökulma löytyi kasvatustieteestä, jossa aloitin jatko-opinnot vuonna 2016. Kasvatustieteiden ja kasvatustieteiden näkökulmat yhdistyvät omassa väitöstutkimuksessa, jossa tarkastelen debatteja etiikanopetuksesta sekä debatin osapuolten tuottamia tulkintoja etiikasta Suomessa 1910–2010-luvuilla. Elinan tavoin olen toisinaan kokenut

olevani historioitsijana outo lintu kasvatustieteen puolella. Tutkimieni kamppailujen aihe on etiikka, jonka määrittely oppisisältönä on yhdellä tasolla yleisfilosofista, toisella kasvatustieteen filosofista ja kolmannella katsomus- ja koulutuspoliittista. Tutkimuksessani keskustelut asetetaan historiallisen tarkastelun kohteiksi, mutta luen etiikkaoppiaineen sisältöä, luonnetta, tarkoitusta ja poliittisuutta koskevaa neuvottelua myös kasvatustieteen ja yhteiskuntafilosofisena kamppailuna. Oppiaineen historiallisen muotoutumisen tarkastelun yhteydessä ei yleensä voi väistää tieteenalataustaan ja -statukseen liittyviä filosofisia (ja osin poliittisia) kysymyksiä, mutta normatiivisena tieteenä etiikan kehkeytymistä on mielekästä tarkastella yhtä aikaa historiallisena ja filosofisena ilmiönä.

Miten kasvatuksen historian ja filosofian suhteeseen ovat vaikuttaneet koulu- ja opetussuunnitelmapoliittiset muutokset?

Kasvatustieteen filosofiassa suosituissa aiheissa on nähtävissä yhteys opetussuunnitelmapoliittisiin muutoksiin, kuten viime vuosina ekososiaalisen sivistyksen ja demokratiakasvatuksen korostamiseen. Ovatko myös yliopistorakenteiden ja -hallinnan sekä tiedejulkisuuden muutokset ja globaalin akateemisen kilpailun kärjistyminen kohdelleet kasvatustieteen historian ja filosofian tutkimusta ja opetusta eri tavoin?

Hannu: Miten on kehkeytynyt tämä filosofian ja historian liitto suomalaisessa kasvatustieteessä? Historiallisena sosiologina veikkaan, että tämä liitto suomalaisessa kasvatustieteessä juontaa juurensa kasvatustieteen ja opettajankoulutuksen historiaan. Esitän hypoteesin, että kyse oli opetuskokonaisuudesta ”Kasvatustieteen filosofiset ja historialliset perusteet”. Se ilmaantui ensin kasvatustieteen ja vähän myöhemmin opettajankoulutuksen opetusohjelmiin tutkinnonuudistuksen jälkeen 1970-luvun lopulla. Edelleenkin se näyttää sitkeästi esiintyvän aivan kasvatustieteen opintojen alkupuolella. Tietääkseni ensi kerran sen sisältöä luonnehdittiin vuonna 1982 Helsingin yliopiston Kasvatustieteen ja luokanopettajan koulutusohjelmat seuraavasti: ”Sisältö: Kasvatustiede tieteenalana, kasvatustieteen osa-alueet, kasvatuksen merkitys yhteiskunnassa, kasvatustieteen ennen ja nyt.” Lukuvuonna 1993–94 mainittiin sama sisältö, mutta myös tavoitteet: ”Hahmottaa kasvatustieteen ja koulutoiminnan historiallista kehitystä, kasvatustieteen suhdetta muihin tieteenaloihin ja perehtyä kasvatustieteen koskevan tiedon teoreettiseen analyysiin”. Tällainen luonnehdinta vaikuttaa aatehistorialliselta alkeis- ja johdantokurssilta siihen, mitä kasvatustieteen, koulutuksen ja sen tutkimisen katsotaan olevan.

Anja: Kun luokanopettajien koulutus siirtyi yliopistoon ja muodostettiin kasvatustieteiden tiedekunnat vuonna 1974, kasvatustieteilijät eivät luottaneet opettajankoulutuslaitosten kykyyn tarjota kasvatustieteellisiä opintoja, jotka hoidettiin vuosikaudet kasvatustieteiden laitoksilta. Kasvatustieteiden tutkinto-ohjelmissa historialla ja etenkin filosofialla oli perinteisesti keskeinen asema, joten ehkä nuo Johdatus-peruskurssit ovat jäänteitä näiltä ajoilta. (ks. mm. Iisalo, 1979, 1980; Pennanen, 1997; Rinne ym., 2004; Heikkinen ym., 2019.) Voi tietysti epäillä, millaisia perusteita muutaman tunnin yhdistelmäkurssi riittää rakentamaan.

Hannu: Onko kasvatustieteen filosofian ja historian suhde vallitsevaan valtiolliseen doktriiniin ja paradigmaan sama, kuin on didaktiikan suhde opetussuunnitelmaan? Siis että yhtä vähän kuin didaktiikka on tiedettä opetuksesta, kasvatustieteen filosofiset ja historialliset perusteet ovat tiedettä kasvatustieteen filosofiasta ja historiasta. Tunnetusti didaktiikka (aiemmin opetusoppi) on edelleenkin oppi, ei tiedettä. Sekä Erkki Lahdes (1986) että Pertti Kansanen (1986) eivät tehneet mitään eroa virallisella valtiollisen opetussuunnitelman ja didaktiikan välillä. Opetussuunnitelma = didaktiikka = ideologinen skenaario, toive ja uskomus

siitä, millainen koulun pitäisi olla ja mitä siellä tulisi oppia. On empiirinen kysymys, missä määrin ”kasvatuksen filosofiset ja historialliset perusteet” ovat olleet ja ovat tällaista valtiollisen kouludoktriinin opetusta ja missä määrin todellista yliopistoon sopivaa tieteellistä johdantoa kasvatukseen ja koulutuksen filosofiasta ja historiasta.

Anja: Yleistävät toteamukset historiallisen ja filosofisen lähestymistavan tai aineksen paikasta kasvatustieteissä eivät ota huomioon niiden moninaisuutta, joka on jäänyt (luokan)opettajakoulutuksen ja sittemmin lastentarhanopettajien (nykyisten varhaiskasvatuksen opettajien) koulutuksen varjoon. Humanistisissa ja yhteiskuntatieteellisissä tiedekunnissa harjoitettu kasvatustiede oli 1970-luvulle asti yhtäältä tieteellistä ”jatkokoulutusta” alan suunnittelu-, tutkimus- ja johtotehtäviin, toisaalta eri tieteenaloilta valmistuneiden aineenopettajien pedagogista valmennusta. Opinnoissa kasvatuksen tieteellistä itseymmärrystä pönkitettiin lähinnä aate- ja instituutiohistoriallisella ja moraalifilosofisella ydinaineksella, opettajaseminaarit olivat didaktiikan valtakuntaa. Opettajankoulutuksen dominoimisessa tiedekunnissa ”opettajankoulutustiede” alkoi itsenäistyä yleisestä kasvatustieteestä ja käytännöllisen ja lakisääteisen tehtävänsä takia sitoutua kulloiseenkin koulu- ja opetus-suunnitelmapolitiikkaan. Tulkintaa mutkistaisi muiden kasvatusta koskevien tieteiden, esimerkiksi 1920-luvulta lähtien muotouneen aikuiskasvatustieteen ja 1980-luvulla lanseeratun ammattikasvatustieteen (?) huomioon ottaminen.

Hanna-Maija: En ehkä suoraan vastaa Hannun hieman poleemiseen näkemykseen, mutta kasvatusfilosofina puolustan luonnollisesti kasvatusfilosofian paikkaa yliopistoissa. Sen rooli kasvatukseen ja kasvatustieteen näkökulmasta on keskeinen, sillä kasvatusfilosofia on ainoa ala, joka kykenee reflektoimaan ja arvioimaan kasvatuksen päämääriä ja ideoita – eli sitä millainen maailman tulisi olla verrattuna empiirisen tutkimuksen tuottamaan deskriptiiviseen tietoon siitä, millainen maailma on. Lisään vielä, että syvälinen kasvatustieteen asiantuntijuus edellyttää kasvatukseen ymmärtämistä sen historiallisissa ja filosofisissa konteksteissa (ks. esim. Saari, 2021).

Anja: 1970-luvun suunnittelu- ja reformiyhteiskunnassa yhteiskuntatieteet ja yhteiskuntatieteellisesti suuntautunut kasvatustiede nousivat suosioon. Peruskoulun implementointi avasi markkinaraon yhteiskuntatieteellisesti orientoituneille opettajankouluttajille ja kasvatustieteilijöille. Kasvatustieteiden tutkinto-ohjelmissa tieteenalan *foundations disciplines* -jäsennys vakiintui ja aina 1990-luvulle asti pidettiin hajurakoa opettajankoulutukseen ja erikoistuttiin kasvatukseen ja koulutuksen hallinnon, suunnittelun ja tutkimuksen asiantuntemukseen. Siitä lähtien ja etenkin 2009–2010 yliopistoreformin jälkeen ”yleisestä kasvatustieteestä” näyttää ainakin tutkinto-ohjelmissa tulleen yhtäältä opettajankoulutusta tukevaa elinikäisen oppimisen tiedettä ja toisaalta koulutuspolitiikkakritiikkiä.

Elina: Tiedepoliittisissa linjauksissa hurrataan monitieteisyydelle ja tieteenalojen rajat ylittävälle tutkimukselle. Kuitenkin yksittäisen tutkijan näkökulmasta monitieteisyys voi olla haastavaa toteuttaa käytännössä. Tämä heijastuu voimakkaasti myös tieteenalojen rajoilla liikkuviin kasvatuksen historiaan ja filosofiaan. Resurssit julkaisemiseen ja etenkin konferenssi- ja seminaariosallistumiseen ovat rajallisia. Tämä vaikuttaa varmasti siihen, miten paljon esimerkiksi historiantutkijat liikkuvat kasvatustieteen areenoilla. Myös tutkimusverkostojen rakentaminen ja jopa rahoituksen saaminen voi saada lisähaasteita monitieteisyydestä: Suomen Akatemiolla esimerkiksi ei ole arviointipaneelia kasvatuksen historialle, ja on tuurista kiinni, sattuuko paneeliin ketään alan asiantuntijaa.

Mitä seurauksia kasvatuksen historian ja filosofian aseman ja suhteen käännteillä on kasvatuksen tutkimukselle, käytännöille ja politiikalle?

Elina: Kasvatuksen ja koulutuksen tutkimuksen kenttä tarvitsee tasapainoa menneisyyden ja nykyisyyden välillä, ja samalla toivottavasti löydämme tasapainoa myös ilmiöiden universaaliuden ja ajallisten erityisyyksien välille. Menneen ja nykyisen tasapainon vaatimus koskee sekä historian tutkimusta että nykyilmiöiden tarkastelua. Historiantutkijana koen vahvasti niin, että tutkimusaiheiden relevanssi kumpuaa nykyisyydestä: nykyilmiöt, haasteet ja keskustelut asettavat raamit sille, mihin kysymyksiin tutkimuksella tulee vastata ja mihin ongelmiin löytää ratkaisuja ja selityksiä. Samalla kuitenkin nykyisyyden ymmärtämiseen tarvitaan laaja-alaista historian tuntemusta ja ymmärrystä. Historian aito tuntemus, ei nykyisen ehdoilla tai nykikäsitteiden ja näkemysten kautta peilattuna, vaan historiantutkija Jorma Kalelan sanoin ”vieraana kulttuurina” (Kalela, 2000, s. 98–99), laajentaa myös tutkimuksellista mielikuvitustamme ratkaista nykypäivän ongelmia.

Aleksi: Voisiko (kasvatus)tutkimuksessa käytettävää lähestymistapaa miettiä kulloinkin tutkittavan ilmiön kautta? Eri ilmiöiden tutkiminen vaatii erilaisia metodologisia lähestymistapoja. Tähän vaikuttaa myös se, miten ilmiön määrittelee. Tutkijan tekemät teoreettiset ja metodologiset valinnat vaikuttavat siihen, millaista tietoa tutkimuksessa muodostetaan. Sukupuolentutkimuksen, jota voisi kutsua myös feministiseksi tutkimukseksi, tiedonintressi on poliittinen. Keskiössä on tavoittelu kohti parempaa, kohti oikeudenmukaisuutta, sorron ja epätasa-arvon lopettaminen. Feministiseen tutkimukseen on sisäänrakennettuna radikaali potentiaali ”muuttaa kaikki” (Seikkula & Maury, 2023). Koska kasvatus on muokauspyrkimys kohti ”parempaa”, voisi tällaisen sukupuolentutkimuksen alalta ponnistavan ajattelun kuvitella olevan kasvatustieteille hyödyllistä.

Eenariina: Viime aikoina on ollut puhetta koulun nopeista muutoksista, opettajien turhautumisesta jatkuvaan hankehumpppaan ja konsulttivetoiisiin uudistuksiin. Nopean muutostahdin voi toisaalta nähdä osin näennäisenä. Suomalaisessa koulussa on tiettyjä itsestäänselvyyksiä ja sementoituneita asetelmia (esimerkiksi etiikanopetusjärjestelyt, kuten väitöskirjassani osoitan), jotka eivät perustaltaan ole muuttuneet sataan vuoteen. Näiden monoliittien purkamisen edellyttää historiallista ja historiallistavaa tutkimusotetta, jota pidän edellytyksenä aiheen mielekkäälle kasvatustieteelle tarkastelulle. Etiikanopetusta esimerkkinä käyttäen: jotta avoin kasvatustieteellinen debatti perustelluista etiikanopetuksen järjestämisen tavoista voi alkaa, meidän on oltava tietoisia nykyisen järjestelyn historiallisesta muotoutumisesta, sen ”luonnollisuuden” tai itsestäänselvyyden syntyhistoriasta ja tunnistettava ne poliittiset prosessit, joissa sementoituneet lähtökohdat ovat syntyneet ja synnytetty.

Anja: Nostan esiin yleisöstä tulleen kysymyksen siitä, onko historia- ja filosofiatieteiden ja kasvatustieteiden välisen suhteen problematiikassa kyse kasvatustieteiden normatiivisuudesta. Vaikuttaa siltä, että tätä pidetään perusteltuna siksi, että kasvatus on itsessään normatiivista toimintaa. Onko siis kasvatustieteissä itsestään selvää sitoutua (hyviksi, oikeiksi uskottuihin) kasvatuksellisiin arvoihin ja etiikkaan, ovatko kasvatustieteilijät paremman maailman puolustajia ja tavoittelijoita? Oikeuttaako tämä tutkimuksessa ja opetuksessa analyttisen ja kriittisen (tieteellisen) lähestymistavan sijasta ohjelmallisuuden ja/tai tiettyjen koulutus- ja opetussuunnitelmapoliittikkojen edistämisen? Vaikka yliopisto on myös kasvatustieteiden instituutio ja tiede ja tutkimus arvosidonnaista toimintaa, voisi yliopiston kasvatustieteiden ja arvosidonnaisuuden olettaa eroavan jollain tavalla muista kasvatustieteiden instituutioista tai vaikkapa poliittisesta toiminnasta.

Aleksi: Mitä on normatiivisuus? Kasvatuskoulutuksessa pyrittäneen sitouttamaan opiskelijoita yleisesti hyväksytyksi ajateltuun länsimaiseen arvopohjaan, kuten ihmisoikeuksiin ja kestäväen kehityksen periaatteisiin, mutta mitä tarkemmin ja käytäntöön sitovammin niitä tarkastelee, sitä kiistanalaisempina ne näyttäytyvät. Kasvatuksen keskeiseksi dilemmaksi on ajateltu sitä, että kasvatettavia kasvatetaan osaksi yhteiskuntaa, jota on samalla myös tarve muuttaa. Kasvatus on aina jossain määrin normatiivista, mutta jos kasvatuksella pitäisi – ja minusta pitäisi – myös tavoitella nykyistä parempaa maailmaa, on kasvatuksessa uusinnettavia normeja myös pystyttävä kyseenalaistamaan. Historiallinen lähestyminen kasvatukseen auttaneen ymmärtämään, miten nykyiset normatiivisuudet ovat muodostuneet, ja filosofia kriittisenä ajatteluna ohjaa näiden kritiikkiin ja toisenlaisen maailman mahdollisuuden kuvitteluun. Historiallistaminen ja filosofistaminen yhdessä auttanevat muutosten konkretisoimisessa suhteessa kasvatuksen todellisuuksiin.

Eenariina: Katson, että kasvatustilfilosofia tarvitsee kasvatustilhistoriaa (toki myös toisinpäin): kasvatustilfilosofisen pohdinnoilla on oltava kytkös reaali maailmaan, muuten vaarana on soveltamiskelvottomuus. Esimerkiksi Maija-Riitta Ollila on korostanut, että filosofisenkin tutkimuksen pohjana on oltava tämä maailma parhaan mahdollisen maailman sijaan (niin sanotusti second best -ajattelu). Tämän vuoksi kasvatustilfilosofisten kysymysten historiallistaminen ja näkeminen kontingentissa ajallisessa yhteydessään on tärkeää.

Hanna-Maija: Olen samaa mieltä Eenariinan kanssa siitä, että kasvatustilfilosofian on käytävä dialogia empirian kanssa. On esimerkiksi tärkeää, että kasvatustilfilosofian ideat ovat sellaisia, jotka ovat kasvatettavan näkökulmasta ainakin jossakin määrin lähestyttävissä, eivätkä täysin irti reaali maailmasta. Silti suora käytännönelämän palvelemisen tavoite ei voi olla kasvatustilfilosofian tai yliopistonkaan tehtävä. Perinteisestihän yliopiston ja akateemisen elämäntavan on katsottu tarvitsevan aikaa ja etäisyyttä muusta yhteiskunnasta (ks. esim. Kivistö & Pihlström, 2018). Kasvatustilfilosofian antiikista ponnistava ylevä tehtävä on palvella totuuden etsintää ja vasta tämän mutkan kautta ympäröivää yhteiskuntaa. Edellä oleva ei kuitenkaan ole ristiriidassa sen kanssa, etteikö kasvatustilfilosofian historiallistaminen olisi tärkeää.

Eliina: Historian puolustamiselle on tarvetta, koska kasvatustieteen puolella historiantutkimuksen tuottamaa ymmärrystä ei välttämättä arvosteta. Tähän liittyen jäin pohtimaan, onko juuri normatiivisuus keskiössä kasvatustilhistorian hiipumisen taustalla? Selittääkö tämä osaltaan sen, miksi kasvatustilfilosofiassa menee hyvin, mutta kasvatustilhistoria on painumassa marginaaliin? Voidaan sanoa, että historiantutkimus poikkeaa kasvatustieteestä yleisesti ja myös kasvatustilfilosofiasta suhteessaan normatiivisuuteen. Historiantutkimus tuottaa ymmärrystä ja laajentaa tutkimuksellista mielikuvitustamme vaihtoehtojen näkemiseen, mutta ei tarjoa valmiita ratkaisuja. Onko tämä historian ongelma – onko kasvatustieteessä painetta saavuttaa tutkimuksella aina ratkaisuita ja suosituksia kasvatus- ja koulutuspolitiikan nykyongelmien ratkaisuun?

Voisiko kasvatustilfilosofiassa ja/tai filosofisessa olla integroiva tai tiedeperustaa rakentava merkitys kasvatustieteille?

Jos katsotaan tulevaisuuteen, mikä kasvatustilfilosofian ja filosofian aseman pitäisi olla kasvatustieteissä – tutkimuksessa ja opetuksessa – ja millainen niiden suhde historia- ja filosofiatieteisiin tai muihin tieteenaloihin? Pitäisikö historian ja filosofian tematiikka jättää siihen erikoistuneiden huoleksi vai pitäisikö kaikkien kasvatustilfilosofian tieteellisesti perehty-

vien ja kasvatusta tutkivien olla niistä kiinnostuneita ja vaikuttaa niiden tilaan ja tulevaisuuteen?

Elina: Historiantutkijana haluan painottaa historiallisen tiedon merkitystä kaikelle ymmärtämiselle. Kirjassaan *Historian puolustus* Marc Bloch (1886–1944) syytti historiantutkijoita liiallisesta alkuperän palvonnasta: huomion kiinnittyessä siihen, mistä ilmiö on alkanut, ei oteta huomioon sitä, onko kyseessä sama ilmiö kuin nykyisin, ja miten se on muuttunut matkalla nykyiseen. Lisäksi Bloch varoitti nykyisyyden palvomisesta. Nykyisyyttä ei tule nähdä niin erilaisena, ettei siihen johtaneen aiemman kehityksen tuntemista ja jatkuvuuksien, sukupolvien välisen vuorovaikutuksen ja ilmiöiden ymmärrystä monipuolistavaa vertailua pidetä tarpeellisena. (Bloch, 2003.) Kasvatushistorian piirissä haluan itse korostaa myös lineaarisuuden palvomisen vaaraa. Siinä menneisyys hahmottuu vain polkuna nykyisyyteen – vääjäämättömän tasaisesti etenevänä kehityksenä kohti ainoa mahdollista lopputulosta. Tässä jätetään sivuun matkan varrelle mahtuneet vaihtoehdot, avoimet tulevaisuudet ja tehdyt tai tekemättömät valinnat.

Hannu: Minun on vaikeaa, ellei mahdotonta, ymmärtää tutkimuksellisesti filosofian ja historian liittoa kasvat- ja koulutustutkimuksessa. Miksi yhteiskuntatieteet on rajattu ulos? Miksi ei filosofian, historian ja yhteiskuntatieteiden liittoa? Tai filosofian ja yhteiskuntatieteiden liittoa, jolloin historia nähdään yhteiskuntatieteenä, eikä vanhakantaisesti humanistisena tieteenä? Onko kyse siitä, että sekä filosofia ja historia ovat tässä liitossa eiyhteiskunnallisia tieteenaloja? ”Kasvatuksen filosofiset, historialliset ja yhteiskunnalliset perusteet” tarjoaisi vaihtoehdon didaktiikka-psykologia -kolonialisaatiolle, joka jyllää vakuuttavasti sekä tutkimuksessa että virkanimityksissä. Se edustaisi toista ulottuvuutta, joka ylittää didaktiikan ja psykologian rajat.

Elina: Piirre, joka yhdistää kasvatuksen historiaa ja filosofiaa, on kasvatuksen ja koulutuksen kentän hahmottaminen vahvasti osana muuta yhteiskuntaa, sen ilmiöitä ja keskustelua. Esimerkiksi omassa tutkimuksessani tarkastelen koulutuksen merkityksiä osana työväenliikkeen ohjelmia yhteiskunnan muuttamiseksi. Myös monen muun panelistin tutkimusaiheissa korostuu se, että kasvatusta ja koulutusta eivät tapahdu yhteiskunnallisessa tyhjiössä, vaan ovat osa laajempaa kehitystä, keskustelua ja arvopohjan rakentumista. Näyttää myös siltä, että kasvatusta ja koulutusta parissa toimivat historiantutkijat eivät välttämättä edes identifioitu kasvatushistorioitsijoiksi, vaan kokevat tutkivansa yhteiskuntahistoriaa, kasvatusta ja koulutusta näkökulmasta. Tämä koulutuksen ja yhteiskunnan historian yhteys on teema, jonka merkitystä on myös syytä korostaa.

Aleksi: Koulutuksen ja yhteiskunnan suhde on ehdottoman tärkeä teema. Siihen liittyy myös ekologinen kriisi, jonka suhde kasvatukseen on kuuma (kasvatustieteellinen) tutkimusaihe, joka kiinnostaa myös itseäni. Riippuen siitä, miten ekokriisin käsitteellistää ja historiallistaa, vaihtelee myös se, miten kasvatusta tai kasvatustutkimusta suhteessa siihen ajattelee. Näkeekö ekologisen kriisin esimerkiksi vain erillisenä kasvatusta käytäntöjen muuttamista edellyttävänä kysymyksenä, vai ymmärtääkö sen seurauksena historiallisesti muodostetusta kapitalistisesta maailmanjärjestyksestä, joka muovaa myös kasvatustyön tekemisen reunaehdot (Paavilainen, 2022)? Kasvatusta historiallistamista ja filosofistamista tarvitaan oletettujen itseäänselvyyksien kyseenalaistamiseksi.

Loppusanoja ja toiveita jatkokeskusteluun

Elina: Kasvatusta ja koulutusta osalta juuri historian ja filosofian liitto voi saattaa menneisyyden, nykyisyyden ja lineaarisuuden palvojat hedelmälliseen yhteistyöhön siten, että

menneisyys ja nykyisyys saataisiin harmoniseen tasapainoon tutkimuksen kentällä. Kasvatuksen historian ja filosofian kesäpäivät 2023 ovat olleet malliesimerkki tämän tasapainon saavuttamisen tarpeesta ja myös mahdollisuuksista siihen. Vaikka kesäpäivillä onnistuttiin rakentamaan siltoja ja polkuja nykyisyyden ja menneisyyden väliin, meille historian tutkijoille liitto kasvatuksen historian ja filosofian välillä ei ole se luonnollisin vaihtoehto, sillä sen juuret tuntuvat olevan nimenomaan kasvatustieteen tieteenalan ja opetuksen historiassa (kiitos tästä havainnosta myös Kirsi Ahoselle kesäpäivillä). Siksi tieteenalojen rajat ylittävää yhteistyötä kasvatuksen ja koulutuksen yhteiskunnallisia ulottuvuuksia tutkivien välille voisi olla syytä rakentaa myös laajemmin. Ehkä näin historian tutkijat kokisivat kentän myös enemmän omakseen.

Eenariina: Haluaisin nostaa esille vielä suomalaisen katsomusainespecialiteetin eli elämänkatsomustiedon. Sen monitieteinen opetus suunnitelma mahdollistaa tutustumisen muuten lukiossa sivuun jääviin tieteenaloihin ja nimenomaan elämänkatsomustiedon tunneilla olen saanut tilaisuuden tarkastella opiskelijoiden kanssa kasvatusta ja koulutusta yhteiskunnallisena ja historiallisena ilmiönä.

Hannu: Miksi juuri KaHiFi-verkosto, miksei sosiologia ole mukana verkostossa – koulutuksen sosiologia on aina yhteiskuntahistoriallista?

Anja: Vaikka KaHiFi -verkoston käynnistäjät edustivat useita historia- ja kasvatustieteellisiä seuroja, se järjestäytyi yhdeksi FERAn (Suomen kasvatustieteellisen seuran) SIGeistä, joita on noin 14, yksi niistä on Kasvatussosiologian verkosto. Eikö FERA ole jo kaikkien kasvatustieteiden osa-alueiden seura, joten onko KaHiFi-verkoston mielekästä laventua kaikille osa-alueille? Varmaan olisi syytä keskustella siitä, millainen FERAn suhde on verkostoihinsa ja millaiset ovat verkostojen keskinäissuhteet, yhtä lailla kuin KaHiFi-verkoston suhteista taustaseuroihinsa.

Hannu: Tässä keskustelussa opin, että kasvatuksen historian ja filosofian verkostolla on ollut keskeinen osuus *Kasvatus ja Aika* -journalin perustamisessa. *Kasvatus & Aika* on ollut menestystarina ja olisi mukavaa, jos se järjestäisi seminaarin, jossa pohdittaisiin kriittisesti ja analyttisesti suomalaisen kasvatuksen historian- ja filosofiantutkimuksen historiaa.

Hanna-Maija: Mielenkiintoinen ajatus, Hannu! Tervetuloa ideoimaan kanssamme, olemme avoimia yhteistyölle.

Panelistit ymmärrettävästi katsoivat keskusteltavia teemoja omien taustojensa ja tutkimusintressiensä perspektiivistä, niitä puolustaenkin. Kun kasvatuksen historian verkostoa perustettiin, toiveena oli koota yhteen niin historia- kuin kasvatustieteiden eri osa-alueilta yliopistotutkijoita, opinnäytetöiden tekijöitä ja alan harrastajia. On kuitenkin osoittautunut vaikeaksi organisointia poikkitieteellisesti tai tieteidenvälisesti ohi vakiintuneiden tieteenalajakojen, joita myös eri alojen tiedeseurat pitävät yllä. Toisaalta siirtymä tiede- ja tutkimusalakohtaisista viroista kulloisistakin yliopistostrategioista riippuviin tehtäviin on horjuttanut tieteellistä autonomiaa ja tutkimuksellista jatkuvuutta suomalaisissa tiedeyhteisöissä. Nakertavatko nykyiset tehtävämäärittelyt ja opetus suunnitelmat kasvatuksen tieteellisen tutkimuksen ja opetuksen pitkäjänteistä perustutkimukseen nojaavaa kehitystä?

Kirjallisuus

Bloch, M. (2003) [1949]. *Historian puolustus*. Helsinki: Artemisia.

Heikkinen, A. (2005). Kasvatuksen historian ensimmäiset suomalaiset kesäpäivät. *Aikuis-kasvatus*, 25(4), 339–340. <https://doi.org/10.33336/aik.93656>

- Heikkinen, A., Pätäri, J. & Teräsahde, S. (2019). Disciplinary struggles in and between adult, vocational and general education. Lessons from Finland. Teoksessa Heikkinen, A., Pätäri, J. & Molzberger, G. (toim.). *Disciplinary Struggles in Education* (s. 83–115). Tampere University Press. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-359-002-1>
- Iisalo, T. (1979). *The science of education in Finland 1828–1918*. The history of learning and science in Finland 1828–1918, 18. Helsinki.
- Iisalo, T. (1980). *Spekulatiivisesta empiiriseen kasvatustieteeseen: kasvatustieteellisen tutkimuksen ja teorianmuodostuksen historiaa*. Julkaisusarja A:67. Turku: Turun yliopiston kasvatustieteiden laitos.
- Kalela, J. (2000). *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kansanen, P. (1986). Antaako didaktiikka opettajalle välineet? *Kasvatus*, 17(1), 12–22, 15–17.
- Kivistö, S. & Pihlström, S. (2018). *Sivistyksen puolustus: Miksi akateemista elämää tarvitaan*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lahdes, E. (1986). *Peruskoulun didaktiikka*. Helsinki: Otava, 86–87.
- Paavilainen, A. (2022). Sosialisaatio ja varhaiskasvatus kapitaliseen aikakaudella: Ekososiaalisen kasvatusteorian ekofeministinen kritiikki. *Kasvatus & Aika*, 16(3), 9–24. <https://doi.org/10.33350/ka.111727>
- Pennanen, M. (1997). *Kasvatustiede yliopistollisena oppiaineena suomessa vuosina 1852–1995*. Pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto: Kasvatustieteiden laitos.
- Rinne, R., Kivirauma, J. & Lehtinen, E. (2004). *Johdatus kasvatustieteisiin* (5. uud. p.). WSOY.
- Saari, A. (2021). *Kasvatusteoria antiikista nykypäivään*. Helsinki: Gaudeamus.
- Seikkula, M., & Maury, O. (2023). Kumouksellinen feminismi. *Tiede & Edistys*, 48(1), 2–10. <https://doi.org/10.51809/te.127540>

VTM Elina Hakoniemi on poliittisen historian väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa.

KT, FM Anja Heikkinen on kasvatustieteiden emeritaprofessori Tampereen yliopistossa.

FT Hanna-Maija Huhtala on kasvatusfilosofian postdoc-tutkija Oulun yliopistossa.

FM Eenariina Hämäläinen on kasvatustieteen väitöskirjatutkija Tampereen yliopistossa.

KM, FM Alekski Paavilainen on sukupuolentutkimuksen väitöskirjatutkija Helsingin yliopistossa.

KT Hannu Simola on koulutussosiologian ja -politiikan emeritusprofessori Helsingin yliopistossa.